

מאמר מקורי

התכנסות סביב שני דגלים: חיסולי צה"ל בראי התקשורת הפלסטינית

יונתן גונן*

תקציר

מחקר זה בוחן את השאלה כיצד מסקרים וממסגרים עיתונים פלסטיניים את הסיכולים הממוקדים של צה"ל ברצועת עזה ובגדה המערבית מאז יוני 2007, עם השתלטות חמאס על הרצועה, ועד שנת 2012. חשיבותו נובעת מהעיסוק המועט של מחקר התקשורת בכיסוי התקשורתי הפלסטיני של פעולות ישראל ומהצורך בהבנתו. במסגרת המחקר נערך ניתוח תוכן איכותני של דרכי הסיקור בשלושה עיתונים המזוהים עם פתח ובשני עיתונים המזוהים עם חמאס לשלושה מקרים שונים שבהם חוסלו פעילים פלסטינים ברצועת עזה ובגדה המערבית. ניתוח המקרים מצביע על שתי מגמות בסיקור חיסולי צה"ל, שלא נותחו יחדיו במחקרים קודמים. מצד אחד, העיתונים הפלסטיניים מתגייסים להגן על האינטרס הלאומי, קוראים לפיוס פנימי ומגנים את ישראל בחריפות תוך שימוש בתיאורים דמוניים ובקריקטורות ותמונות רוויות דם. מצד שני, הם מנצלים את ההזדמנות כדי להשמיץ את הפלג היריב ולהטיל עליו חלק מהאשמה למצב. המאמר דן בממצאים אלה ומצביע על הסיקור המורכב של הסיכולים הממוקדים בעיתונים.

* יונתן גונן (Yonatan.gonen@mail.huji.ac.il) הוא סטודנט לתואר שני במחלקה לתקשורת ועיתונאות על שם נח מוזס באוניברסיטה העברית בירושלים. נוסח מוקדם של המאמר הוגש כעבודה סמינריונית באוניברסיטה העברית בהנחיית ד"ר זוהר קמפף. ברצוני להודות לד"ר קרן טנבוים-וינבלט ולד"ר זוהר קמפף על הערותיהם המועילות לנוסח זה של המאמר.

עד כה נחקרה מדיניות החיסולים של ישראל בעיקר מנקודת המבט של מבצע החיסול; מאמר זה מצביע על ראיית החיסולים מנקודת מבטו של הנפגע.

מבוא

הסכסוך הישראלי-פלסטיני זוכה לכיסוי נרחב בתקשורת הישראלית, הפלסטינית והבין-לאומית. כלי התקשורת ברחבי הגלובוס מרבים לסקר גלי אלימות ואלימות שכנגד המלווים סכסוך זה. כפועל יוצא מכך נכתבו מחקרים רבים מנקודות מבט שונות על האופן שבו התקשורת הישראלית והבין-לאומית מסקרת את ההתפרצויות האלימות האלה (בלום-קולקה, קמפף וליבס, 2003; ליבס וקמפף, Ackerman, 2001; Dor, 2004; Ismail, 2008; Kampf, 2006; Korn, 2004; ;2007; Liebes & First, 2003; Cohen & Wolfsfeld, 1993; Zandberg & Naiger, 2005). מחקרים מעטים יותר עסקו בסיקור האלימות בתקשורת הפלסטינית (אל-עמרי, 2010; ג'דה, 2006; דאג'אני, 2003; שאהין, 2011; Najjar, 2010; Alimi, 2007; Nimri & Karajeh, 2009; Schleifer, 2006; Wolfsfeld, Frosh & Awabdy, 2008). רובם התמקדו בסיקור התקשורת הפלסטינית בתקופות לחימה מסוימות, כגון אינתיפאדת אל-אקצא ומבצע "עופרת יצוקה", לא בדקו אירועים ביטחוניים שלא היו חלק ממבצע צבאי, ולא בחנו סיקור של סוגי לחימה מסוימים, כגון סיכולים ממוקדים, לאורך שנים. יתר על כן, חלקם בחנו את הסיקור רק בעיתונות השייכת לפלג פלסטיני אחד. במחקרים שבדקו את היחס התקשורתי לישראל נעלם כמעט לחלוטין הדיון בשיח התקשורתי בין הפלגים. למיטב ידיעתי לא התפרסם מחקר שעסק בשאלה כיצד עיתונות מפלגתית של לאום שנמצא בהתהוות מסקרת אירועים ביטחוניים בזמן משבר, על בסיס הצלבה של שני צירי התייחסות אלה. מחקר זה נועד למלא חלק מהחסרים האלה בעזרת ניתוח של כיסוי הסכסוך הישראלי-פלסטיני בתקשורת הפלסטינית, ושל הסיקור והמסגור של סוג מסוים של תקיפה מזוינת המאפיינת סכסוך זה: חיסולים ממוקדים של פלסטינים מצד צה"ל. במסגרת המחקר נבדקו עיתונים המזוהים עם תנועות פתח וחמאס הממסגרים ומדווחים על חיסולי פלסטינים, שלטענת ישראל היו מעורבים בטרור. מכיוון שהעיתונים הפלסטיניים משקפים את האידאולוגיה של תנועות פוליטיות, המחקר מסייע להבין לא רק את אופן הסיקור, אלא גם את האג'נדה הפוליטית של כל תנועה כפי שהיא מוצגת לקהל. באמצעות בחינת הסיקור במגוון עיתונים עולה היכולת לכסות מערך רחב של קולות ואפשר לזהות נקודות של הסכמה ושל מחלוקת בקרב פלגים פלסטיניים על חיסולי צה"ל.

בחלקו הראשון של המאמר מוצג הרקע התאורטי, הכולל אזכורים של שורת מחקרים – בערבית, בעברית ובאנגלית – על כלי התקשורת הפלסטיניים ועל מדיניות הסיכולים הממוקדים. החלק השני מציג את הדרך המתודולוגית להפקת ממצאיו, ובו מוסברים השיקולים העומדים מאחורי בחירת המקרים השונים המובאים בו. החלק השלישי, המרכזי של המסמך, כולל את הממצאים עצמם וכן את הדיון בהם ובמגמות שאותרו. לבסוף מובא סיכום קצר של המחקר, מסקנותיו והמלצות למחקרים עתידיים. ברישום השמות בערבית בחרתי בצורת רישום פונטית, הקרובה לדרך הגיית השמות, ולא בתעתיק לשוני מדויק, כדי לא להכביד על הקוראים.

מאפייני העיתונות הפלסטינית

פיצולה של החברה הפלסטינית בין יחידות מדיניות נפרדות, והשינויים שחלו במעמדן של הפזרות האלה, יצרו תמונת עיתונות מורכבת ומשתנה (איילון, 2000). נסיבות אלה הגבילו אך גם עיצבו את תפקידה החשוב של התקשורת ביצירת זהות לאומית (Bishara, 2010). בגדה המערבית יש כיום שלושה יומנים מרכזיים: אל-קודס, אל-איאם ואל-חיאית אל-ג'דידה. האחרון מסובסד בידי הרשות הפלסטינית ונחשב לשופרה הרשמי. אל-קודס הוא עיתון פרטי, אך כמו שני עמיתיו גם הוא אוהד את הרשות ומשקף את עמדותיה (Nossek & Rinnawi, 2003; Jamal, 2005). ברצועת עזה יוצא לאור העיתון אל-ריסאלה, שנחשב לכלי התעמולה של חמאס (Aqtash, 2010). עיתון מרכזי נוסף המזוהה עם חמאס ויוצא לאור בעזה הוא פלסטין. באופן כללי אפשר להצביע על חמישה מאפיינים עיקריים של העיתונים הללו.

עיתונות "ביטחונית" ולואלית

חוסר היציבות הפוליטי והכלכלי, והיות התקשורת הפלסטינית עסק לא רווחי, מגבירים את התלות התקשורתית במימון פוליטי וחינוכי, והעיתונים מאבדים את עצמאותם. במקום תקשורת עצמאית קיימת "תקשורת ביטחונית". מקבלי ההחלטות וגורמי הביטחון אינם מעוניינים להיות מושא לביקורת מצד התקשורת ומנצלים אותה לתעמולה ולצרכים ביטחוניים ופוליטיים. הדבר בולט במיוחד מאז השתלטות חמאס על עזה (Mohsen, 2008). התנועות השונות משתמשות בעיתונים כדי לקדם את השקפותיהן, להביע את עמדתן ולעצב את דעת הקהל (Jamal, 2005). אם נשתמש במונחיהם של הלין ומנציני (Hallin & Mancini, 2004), הרי שהעיתונות הפלסטינית מקיימת "פרלליזם פוליטי" גבוה, כלומר המידה שבה

המבנה של מערכת התקשורת הפלסטינית מקביל למערכת הפוליטית-מפלגתית היא רכה. בעיתונות זו קיים גם "פלורליזם חיצוני" גבוה, כלומר קיימים אמצעי תקשורת רבים המשקפים נקודות מבט שונות בחברה. באותו הקשר מוגדרת העיתונות הפלסטינית כ"עיתונות לויאלית" מפני שהמאפיין הבולט ביותר שלה הוא נאמנותה לשלטון (איילון, 2000; Rugh, 2004).

עיתונות משמיצה

כתוצאה מהזדהותם העמוקה עם תנועת פתח או חמאס, העיתונים המסונפים אליהן מנהלים קמפיילים של השמצה ומכנים את הפלג היריב בכינויי גנאי. ג'מאל (Jamal, 2005) הסביר בהקשר זה כי התקשורת הפלסטינית היא זירה של מאבק בין גורמים פוליטיים שונים. אל-עמרי (2010) אף טען כי היא הגבירה את הפילוג הפנים-פלסטיני באמצעות הטפה לשנאה ולהרג. עיתוני הגדה מנסים לבטל את הלגיטימיות של חמאס בעזה, ואילו עיתוני חמאס רואים ברשות זרוע ביצועית של ישראל ומקדמים את השקפות חמאס כאלטרנטיבות לרשות (Jamal, 2005). המשותף לעיתונים השונים, כתוצאה מכך, הוא התעלמות מאחד מצדי הסכסוך ואי-אזון בהצגת הדעות (אל-חרוב וקונייס, 2011).

היחסים בין פתח לחמאס היו סוערים מאז ומתמיד, ולשתי התנועות היסטוריה ארוכה של ניסיונות לערער זו את זו. התנועות נוקטות אסטרטגיות שונות ביחסים עם ישראל: בעוד פתח שאפה להקים פרוטו-מדינה שתוכר בידי הקהילה הבין-לאומית והפגינה פרגמטיות, חמאס דחתה את אופציית המשא ומתן שיוביל לפתרון של שתי מדינות והתנגדה לויתור על שטחים. במרוצת השנים, עם כישלון המהלכים המדיניים שהובילה פתח והתגברות המאבק החמוש בישראל, גברה הפופולריות של חמאס והיריבות בין התנועות גלשה לפסים אלימים (Schanzer, 2003). ב-2006 חל מהפך ביחסי הכוחות, עם ניצחון חמאס בבחירות למועצה המחוקקת, וביוני 2007 השתלטה התנועה על עזה. מאז נחשבת ישראל בעיני התקשורת הפלסטינית ברצועה ובגדה "אויב מדרגה נמוכה", ואילו הפלג היריב הוא שסופג את מרב הניגוח התקשורתי (Aqtash, 2010).

עיתונות לא אמינה

כתוצאה מיריבות זו מפורסם בתקשורת מידע לא אמין ולא בדוק (חמדאן, 2012) המלבה את המתיחות (שאהין, 2011). לכן הקיטוב הפוליטי מגביל את הנגישות למידע מהימן (Khalaf, 2009). מגמת ההסתה והשמטת התכנים המכוונת מצד עורכי העיתונים נועדה להתאים את הכתבות למדיניות התנועה שעמה הם מזוהים ואינה מאפשרת רוח ביקורתית.

עיתונות לא חופשית

העיתונות הפלסטינית אמנם אינה משמשת מכשיר מובהק של השלטון, אך היא מסגלת עצמה לקו הרצוי וקיימים קווים אדומים ביחסיה עם השלטון שהיא אינה חוצה. עורכי העיתונים מודעים לעמדות השלטון ולרגישויותיו ולרוב מתערכנים בהן בקשר ישיר עם בכיריו. על כן חירות הביטוי קיימת בחסדו של השליט. איילון (2000) עמד על הגמישות הבעייתית הטמונה בחוק העיתונות הפלסטיני משנת 1995, המבטיח חופש עיתונות אך אוסר פרסומים הפוגעים במונח המעורפל "אחדות לאומית". נוסף על כך, העיתונאים כפופים לצנזורה עצמית מחשש שייפגעו, ולצנזורה המוכתבת בידי ראשי המערכת החוששים לפרסם מידע העלול לסכן את מעמדם ואת עסקיהם (קרן, 2010). מעבר לכך גישת העיתונאים לרשומות ממשלתיות וביטחוניות מוגבלת (שאהין, 2011), והכוחות הפלסטיניים עוצרים עיתונאים ופושטים על כלי תקשורת. עיתונאים מתלוננים גם שצה"ל מגביל את עבודתם וחוששים לסקר אירועים ביטחוניים, פן ייפגעו (Quneis, 2008).

תקשורת לא מקצועית

נוסף על המאפיינים הקודמים, המצביעים על חוסר ניטרליות ומקצועיות, מתאפיינת התקשורת הפלסטינית בליקויים בסיסיים, ובהם היעדר הכשרה מקצועית. חמדאן (2012) מסביר שהמינוי לתפקידים עיתונאיים מתבצע לעתים לפי קריטריונים מפלגתיים-פוליטיים. חסרה כתיבה עיתונאית חוקרת (ח'טיב, 2003; Abu Tu'aimeh, 2008), ונדרר למצוא ביקורת על מחדלי השלטון. ג'מאל (Jamal, 2005) ציין בהקשר זה כי שוחד הוא שיטה ידועה להניא עיתונאים פלסטינים מפרסום ביקורת. ביקורות מתפרסמות אמנם לעתים (קרן, 2010), אך מוצגות בדרך כלל בצורה תיאורית ולא כתוצאה של תחקיר עצמאי.

עמדות בתקשורת הפלסטינית כלפי ישראל

היעדר הביקורתיות, העצמאות וחופש העיתונות, מובילים למצב שבו כלי התקשורת הפלסטינים מציגים קו ביקורתי, חד-צדדי ותוקפני לא רק זה נגד זה, אלא גם נגד האויב של השלטון בגדה ובעזה – ישראל. הסיקור הפלסטיני של האחר הישראלי נוטה להיות רגשי, קצר רואי ומוטה, והעיתונים מבליטים את היות ישראל כוחנית, סרבנית שלום, לא אנושית ואחראית לאירועים אלימים (אירם ואחרים, 2009). הם פועלים כמשאב פוליטי לשיקוף, לבנייה ולהפצה של השקפות המתנגדות לישראל, מתגייסים ומגייסים למען המאבק הלאומי לעצמאות

(איילון, 2000; Jamal, 2005). הסיפור התקשורתי הפלסטיני מבליט את הכיבוש שבו הפלסטינים הם הקורבנות החיים בצער ובסבל, והישראלים הם התוקפנים (דאג'אני, 2003).

בעתות לחימה והסלמה במצב הביטחוני נוטה העיתונות הפלסטינית להתגייס ביתר שאת למען האינטרס הלאומי, לזנוח מעט את הסכסוכים הפנימיים ולהציג תפיסת עולם אנטי-ישראלית (שאהין, 2011). בשארה (Bishara, 2010) תיאר את העיתונות הפלסטינית בעת מצור כ-"network of care", רשת המאחדת אנשים. איילון (2000) הסביר בהקשר זה כיצד כבר לפני שנים העיתוננים הפסיקו לשמש כלי משני לדיווח ונעשו מכשיר בידי קבוצות להתססה ולהסתה וכלי נשק במאבקם הפוליטי-לאומי. במהלך האינתיפאדה הראשונה, למשל, המסגור האנטי-ישראלי של התקשורת הפלסטינית הגביר את האפשרות לגיוס דעת קהל עוינת כלפי ישראל (Alimi, 2007). גם בראשית מבצע "עופרת יצוקה" התאפיין הסיקור בפטריוטיזם יחסית (Nimri & Karajeh, 2009).

העיתונות המזוהה עם חמאס נוקטת קו תוקפני יותר מפתח כלפי ישראל, אינה מכירה בה ועוסקת בהשמדתה ובשחרור האדמות. חמאס מציגה את כוחה בתקשורת כדור מול גליית, והעליונות הצבאית של ישראל מוצגת כלא רלוונטיות לאופי העימות: ישראל היא האויבת החזקה, הרוצחת, הכובשת והעושקת, ואילו חמאס היא הקורבן החלש, שצדקתו עמו (מרמור, 2009). מנגד, עיתונות הגדה אינה קוראת להשמדת ישראל ומסתפקת לרוב בסוגיית סיום הכיבוש וקבלת הזכויות הפלסטיניות (Sahliyah, 1986; Alimi, 2007). ימוני הגדה מדגישים ומצדיקים את חשיבות פתרון הסכסוך עם ישראל באמצעות שלום, לעומת עיתוני חמאס שמבהירים כי הדרך הלגיטימית היחידה לפתורנו היא מאבק מזוין. עם זאת, עיתוני הגדה מרכיבים להסביר מדוע ישראל היא זו שכולמת את התקדמות המשא ומתן ומטילים ספק בכוונותיה (Jamal, 2005).

מבחינה טרמינולוגית וויזואלית העיתונות הפלסטינית נוטה להשתמש בתיאורים עזים כדי להעניק לאירועים המדווחים ממד רגשי ולהשפיע על דעת הקהל. ישראל מתוארת כ"כוחות הכיבוש" או כ"ישות ציונית", והסבל הפלסטיני מהתקפות צה"ל מובלט במילים כמו "טרגדיה" ו"קדושים מעונים". כדי להגביר עוד יותר את הרושם הטרגי, נעשה שימוש בתצלומים רוויי דם ובתמונות דרמטיות מזירות האירועים ומהלוויות ההרוגים. הקריקטורות נוטות גם הן לבטא גישות אנטי-ישראליות (דאג'אני, 2003).

עיתונות מגויסת אינה תופעה נדירה גם בתקשורת המערבית והישראלית. מחקרים, ובהם של דור (2001), התמקדו באירועים ביטחוניים המשפיעים על דרך הפעולה של התקשורת והראו כיצד התקשורת נעשית במהלכם פטריוטית ולא ביקורתית כלפי המדינה. יש המכנים תופעה זו "התכנסות סביב הדגל"

(Brody, 1991). במהלך אירועים ביטחוניים שכאלה, התקשורת מוצאת את עצמה בתפקיד דו-ערכי: מצד אחד מוטל עליה התפקיד העיתונאי הקלאסי של דיווח מדויק כמשרתת הציבור באשר לזכותו לדעת, ומצד שני מוטל עליה התפקיד החברתי של ליכוד, ניהום ומתן סיוע לציבור נוכח המשבר (לביא-דינור וקרניאל, 2009).

מדיניות הסיכולים הממוקדים

מחקר זה בוחן כיצד מסקרת העיתונות הפלסטינית את אחת משיטות הלחימה הישראליות – הסיכולים הממוקדים. זהו אמצעי לחיסולו של מנהיג פוליטי או צבאי, מפקד או פעיל בארגון טרור או אדם האחראי לפעולת טרור (קרמניצר, 2005). מלבד פגיעה באחראים לפעולות טרור, נקיטת דרך לחימה זו יכולה לשרת כמה מטרות, ובהן סיכול פעולה של מחבל העומד לבצע פיגוע, יצירת הרתעה בקרב פעילי טרור, פגיעה בתשתיות טרור וריצוי דעת הקהל של המדינה המבצעת את החיסול. הסיכול הממוקד הוא כלי מדויק ובו משלם בראשו האחראי לפיגוע, ובכך נמנעת הפצצת אוכלוסייה אזרחית או הפגזה בלתי ממוקדת הגובה קורבנות תמימים או מקריים (יפה, 2006). עם זאת, ישנה דילמה מוסרית בשימוש בו. בבסיס דילמה זו עומדת הזכות לחיים, המוגנת על ידי משפט זכויות האדם הבינ-לאומי. הסיכול הממוקד הוגדר כדוגמה לשלילת זכות זו, ויש הטוענים שהוא שולל גם את הזכות למשפט הוגן (קרמניצר, 2005; Gross, 2001).

התקשורת הישראלית נוטה לתאר אירועים שכאלה בשמות "סיכול ממוקד" או "חיסול", וגם בזירה הבינ-לאומית הם נתפסים לעתים דרך פריזמה של מלחמה או של הגנה עצמית ולא כטרור (Ramraj et al, 2005). מנגד, התקשורת הערבית רואה במדיניות זו "טרור מדינה", כלומר מצב שבו המדינה עושה שימוש בטרור להשגת מטרותיה הפנימיות (Primoratz, 2002/3). בעיתונות זו מכונות הפעולות הללו "התנקשויות" ו"רצח". במחקר זה ניסיתי ככל האפשר להימנע משימוש במינוחים רגישים לצד זה או אחר, אך עקב הקושי למצוא מונח ניטרלי יותר השתמשתי בעיקר במילה "חיסול" לצורך תיאור האירועים. מונח זה נפוץ מאוד בשיח הישראלי ולטעמי הוא טעון פחות ממונחים אחרים.

השימוש הישראלי בחיסולים הוא אינו דבר חדש, אך גבר במהלך אירועי האינתיפאדה השנייה בשנת 2000. כחלק ממדיניות צבאית זו, פעילים פלסטינים שבהם ישראל ראתה פעילי טרור, אותרו וחוסלו בידי צה"ל. הסיכול הממוקד מהאוויר זכה לחשיבות מבצעית רבה במיוחד מאז הנסיגה מהערבים הפלסטיניות, ובעיקר מאז ההתנתקות, שהוציאה את צה"ל מרצועת עזה והובילה לאובדן עמדות

קרקעיות (יפה, 2006). הדעות חלוקות בשאלות אם מדיניות החיסולים מסייעת לישראל בהפחתת הטרור נגדה ואם היא מוצדקת מבחינה מוסרית. בין השאר נטען שהמדיניות לגיטימית כאשר מדובר בוודאות בפעילים שעומדים מאחורי פעילות טרור (David, 2002) וכאשר החיסול מתבצע בעת סכסוך אלים.

מתודולוגיה

המתודולוגיה היא ניתוח תוכן איכותני, תמטי בעיקרו, של כתבות בעיתונות הפלסטינית על חיסול של פעילי חמאס, של פעילי פתח ושל פעילי ועדות ההתנגדות העממית (כקבוצת ביקורת) בידי צה"ל. הבחירה בניתוח תוכן מסוג זה נובעת מהרצון להבחין בהיבטים שונים הנוגעים לכתבות ולנתחם באופן מעמיק, היבטים שייתכן שלא יתגלו בניתוח כמותני.

מתוך רצון להתמקד בתקופה מסוימת ביחסים הפנים פלסטיניים – תקופה שבה, כפי שמראים מחקרים, גדלה אחיזת התנועות בכלי התקשורת – לא נכלל סיקור חיסולים שבוצעו לפני השתלטות חמאס על עזה. זוהי אחת ממגרעות מחקר זה, אולם אין היא פוסלת את יכולתו להצביע על מגמות בתקשורת הפלסטינית. לצורך המחקר נותחו שלושה חיסולים של פעילים מתנועות שונות:

חיסול פעיל חמאס תייסיר אבו סנימה. ב-9 באפריל 2011 תקף חיל האוויר הישראלי בדרום רצועת עזה שלושה פעילי חמאס, ובהם תייסיר אבו סנימה, שמילא תפקידים בכירים בזרוע הצבאית של הארגון. לטענת ישראל, אבו סנימה היה מעורב בחטיפת גלעד שליט ב-2006 ובפיגועים רבים נגד כוחות צה"ל ואזרחים (הלר, 9.4.2011).

חיסול פעילי פתח שרצחו את הרב מאיר חי. ב-26 בדצמבר 2009 פשטו כוחות הביטחון הישראליים על מבנים בשכם, שבהם הסתתרו פלסטינים אשר לטענת ישראל רצחו את הרב מאיר חי בפיגוע שאירע יומיים קודם לכן סמוך ליישוב שבי שומרון. במהלך חילופי האש במקום נהרגו שלושה מהפעילים השייכים לזרוע הצבאית של פתח: רסאן אבו שרה, ראיד אל-סרכג'י וענאן סבח (דבורי, 26.12.2009).

חיסול מזכ"ל ועדות ההתנגדות העממית זוהיר אל-קייסי. ב-9 במארס 2012 חוסל ברצועה מזכ"ל ארגון ועדות ההתנגדות העממית, זוהיר אל-קייסי, שמשוסי צה"ל הפציצו מכונית שבה נסע. יחד אתו נהרג פעיל נוסף מהארגון, מוחמד

אל-חנני. לטענת ישראל, אל-קייסי היה ממתכנני הפיגוע בכביש 12 בישראל באוגוסט 2011 ותכנן פיגוע נוסף מסיני (זיתון ולוי, 9.3.2012).

המדידה כוללת קריאה של כל עמודי החדשות בחמשת העיתונים הפלסטיניים המרכזיים בשלושת הימים שלאחר כל חיסול. הניתוח מתמקד בכתבות חדשותיות, במאמרי דעה, בתמונות ובקריקטורות הנוגעות לחיסולים, ולצורך המחקר תורגמו הקטעים מערבית לעברית. ניתוח התוכן עצמו כולל שני צירים: חיצוני (כלפי ישראל והזירה הבין-לאומית) ופנימי (כלפי הזירה הפנים פלסטינית). השאלות המרכזיות שנשאלו במסגרת ניתוח התוכן החיצוני הן: מהו היחס לפוגע (ישראל)? האם הייתה בקשה לעזרה מהעולם? מה היה טון השיח? אילו מונחים שימשו בו? כיצד אומצה קטגוריית הטרור כלפי ישראל? והאם התמונות בכתבות כללו מסגור של איבה? השאלות המרכזיות שנשאלו במסגרת ניתוח התוכן הפנימי הן: מה הייתה העמדה כלפי הפלג הפלסטיני היריב? האם הייתה הבעת הזדהות או שיח האשמות? אם שיח שכזה היה קיים, איזה אופי הוא נשא?

ממצאים

אפשר לחלק את ממצאי המחקר לארבע קטגוריות: היחס לישראל, ביקורת על השתיקה של הקהילה הבין-לאומית, שבחים לתנועה שעמה מזוהים העיתונים, והיחס לפלג היריב. שתי הקטגוריות הראשונות הן ציר הניתוח החיצוני ושתי האחרונות הן ציר הניתוח הפנימי.

היחס לישראל

גינוי החיסול

בשלושת החיסולים הטילו כל העיתונים את האחריות לחיסול על ישראל, תוך שימוש במילים כמו "טבח", "טיהור", "תוקפנות", "פשע מלחמה", "עונש קולקטיבי", "הוצאה להורג" ו"טרור מדינה" לתיאור החיסולים. ישראל כונתה בעיתונות חמאס "רוצחת", "מפלצת אורבת", "ישות גזענית" ו"ישות טרוריסטית", ובעיתונות המזוהה עם פתח הוצגה כטובחת ופושעת. המחוסלים הוצגו כ"שהידים".

לאחר חיסול בכיר חמאס בעזה, נכתב באל-איאם: "ההנהגה הישראלית אינה מחמיצה הזדמנות לנהל מערכה חדשה נגד רצועת עזה" (האני אל-חביב, 10.4.2011, עמ' 22). גם הפובליציסט אכרם עטא-אללה תהה: "מה ישראל רוצה מעזה?" (אל-איאם, 10.4.2011, עמ' 22). לאחר חיסול פעילי פתח בגדה

המערבית, נכתב בכותרת אל-חיאית אל-ג'דידה: "הכיבוש הרג בדם קר שלושה אזרחים בשכם" (27.12.2009, עמ' 1). גם באל-איאם נטען כי חיילי צה"ל צמאי דם: "הכוחות נכנסו לבתים במטרה ברורה – לחסל את הבנים". כותרת דומה הייתה בפלסטין: "הכיבוש מוציא להורג פלסטינים בשכם" (27.12.2009, עמ' 1). בימים שבהם בוצע החיסול בגדה ציינו הפלסטינים שנה למבצע "עופרת יצוקה". העיתונים קשרו בין האירועים וטענו כי החיסול ממשיך פשעים שביצעה לטענתם ישראל במבצע ולפניו. "ערב ציון יום השנה הראשון למלחמתם בעזה, ביצעו כוחות הכיבוש הישראלי אמש הוצאות להורג ורצח בדם קר", נכתב באל-איאם (ראזי בני-עודה וחליל אל-שיח, 27.12.2009, עמ' 1). בפלסטין צוטטו דברים דומים (ספא עאשור, 27.12.2009, עמ' 7): "ביצוע הפשע הזה במקביל לציון שנה למלחמה בעזה מעיד על אופי האויב, שאינו מאמין בדבר, פרט להרג וטרור".

העיתונים הרבו לעסוק בסיבות, הלא מוצדקות לטענתם, שהביאו את ישראל לתקוף ולחסל. באשר לחיסול בכיר חמאס, נטען בעיתונות התנועה כי תקיפת צה"ל נועדה לבדוק את יכולות מערכת ההגנה "כיפת ברזל". טענה נוספת הייתה שישראל מנסה ליצור פילוג פנים-פלסטיני. בכר אבו-בכר מאל-חיאית אל-ג'דידה כתב (12.3.2012, עמ' 8) שישראל רצתה באמצעות חיסול מזכ"ל ועדות ההתנגדות לגרור את הרשות לשולחן המשא ומתן בכוח, לאמן את צבאה, לפרוק לחץ, לעכב את הפיוס הפלסטיני ולבחון את תגובות מדינות ערב לאור השינויים באזור. עלי סאדק (אל-חיאית אל-ג'דידה, 11.3.2012, עמ' 28) סבר שהתקיפה נועדה לשכנע את הישראלים שיש לשמור על ממשלת ימין קיצונית בשלטון.

התמונות שנרפסו בעיתונים הבליטו את הפניית האשמה לישראל. חלקן הציגו חיילים וטנקים, תמונות אחרות נועדו להראות את הפחד הישראלי מתגובה: ישראלים רצים מחשש לנפילת רקטות, וילדים ישראלים במקלט. לעתים גם צוטטו דבריהם של בכירים ישראלים המאיימים בתקיפות נוספות. לאחר חיסול בכיר חמאס, צוטטו באל-חיאית אל-ג'דידה (10.4.2011, עמ' 10) בכירים באומרם כי אף תושב עזתי אינו נהנה מחסינות ועל חמאס לשלם את המחיר על מעשיה. באל-איאם (10.4.2011, עמ' 1) הובאו דבריהם של בכירים ישראלים שהבטיחו לדרוף את מנהיגי חמאס. מנגד הובאו דבריו של שר בממשלת ישראל שהבהיר כי את הסכסוך יש לפתור בדרכי שלום. העיתון פרסם גם את דבריו של נעם שליט שאמר כי הריגת אחד מחוטפי בנו גלעד, אין משמעותה שבנו ישוב למחרת הביתה.

ישראל תוקפנית, הפלסטינים קורבנות

בכל המקרים שנבדקו הוצגו הפלסטינים כקורבנות, וישראל כתוקפנית. לאחר חיסול בכיר חמאס בעזה, הודגשה באל-חיאית אל-ג'דידה שגרת יומם הקשה של התושבים על רקע קולות הפיצוץ והאמבולנסים. תחושות האזרחים תוארו כ"פניקה" ו"פחד" (נפוז אל-בכרי, 10.4.2011, עמ' 10). גם עיתונות חמאס לא הסתירה את פחדם של העזתיים.

העיתונים הדגישו לאחר החיסולים כי מדובר בפגיעה בחפים מפשע או הביעו חשש מפגיעה נוספת כזו. לדוגמה, לאחר חיסול בכיר חמאס נכתב באל-חיאית אל-ג'דידה (10.4.2011, עמ' 11): "הלם וחששות ממעשי טבח חדשים נגד אזרחים לא חמושים". תושב עזה שהתראיין לכתבה זו הדגיש כי התקפות ישראל פוגעות בכל הפלסטינים – ילדים, נשים, גברים וזקנים.

לאחר החיסול בגדה נטען בעיתונים שהמחוסלים לא ביצעו את המיוחס להם ושהם לא היו חמושים. מאמר באל-חיאית אל-ג'דידה קרא לרדוף משפטית אחר מבצעי החיסול, "במיוחד מכיוון שההרוגים היו בכיתם ולא בשדה הקרב, והיה ניתן לעצור אותם". במאמר באל-איאם, תחת הכותרת "השהידים שלנו בשכם התנהגו כגברים, אנחנו אוהבים אתכם", נכתב: "הרוצחים, שאינם מכירים מילה פרט לרצח, חשבו כיצד לנקום את דם המתנחל שנהרג לפני יומיים [...] לא היה זה מקרי שהם בחרו באל-סרכג'י, אבו-שרח וסבח – הם רצו דמויות מרכזיות של ההתנגדות [...] אבל הרוצחים יודעים שלשהידים האלה אין קשר לפעולה" (עבדאללה עוואד, 27.12.2009, עמ' 22).

גם לאחר חיסול אל-קייסי טענה העיתונות הפלסטינית כי לא הייתה סיבה קונקרטית לחיסול: "איש אינו מאמין לסיפור הישראלי לפיו ההתנקשות במנהיג ועדות ההתנגדות העממית, השהיד אל-קייסי, נועדה לסכל פעולה שתוכננה לצאת אל הפועל מסיני, שכן בצבא יודעים שהחיסול מהווה רק וזר נוסף לביצוע פעולה שכזו" (חאפז אל-ברגותי, אל-חיאית אל-ג'דידה, 12.3.2012, עמ' 28).

ברוח דומה כתב יוסוף רוקה בפלסטין (10.3.2012, עמ' 32) שלא הייתה הצדקה לפעולת החיסול ושהחיסול קשור למדיניות קבועה המבוססת על חיסול מנהיגי ההתנגדות הפלסטינית בכל הזדמנות אפשרית. אוסאמה אל-פרא טען גם הוא (אל-חיאית אל-ג'דידה, 10.3.2012) שממשלת ישראל נוהגת לתקוף את עזה ב"אמתלות דמיוניות" כאשר ברצונה לצאת ממשבר.

רק במקרה אחד – חיסול אל-קייסי – הובאה כתבה על אישיות המחוסל. בפלסטין פורסמו דברי אביו: "בני בחר בדרך השהידים". אמה של אשת המחוסל סיפרה: "זוהיר היה אהוב על כולם, ובעל לב טוב", וקרובה אחרת הוסיפה: "הוא היה לוחם גיבור שנלחם עד ליומו האחרון" (12.3.2012, עמ' 10).

התמונות בכתבות הבלטו את סבלם של תושבי עזה. הובאו תמונות של ילדים עצובים סביב אזורי התקיפה, מכרים בוכים, הלוויה עם המון משולהב ופולסטינים סוחבים פצועים. באל-איאם הוקדש עמוד שלם לתמונות מעזה. גם בקריקטורה באל-חיאית אל-ג'דידה הובלט הסבל הפולסטיני. הוצגה דמותו של סנטה קלאוס קוברת את "השהידים של חג המולד", ומעליה כתובת: "בשכם מציינים את חג המולד בהרג".

הצורך בתגובה

העיתונים הרבו לעסוק בתגובות הרצויות מבחינתם לחיסולים, רובן תגובות נקם ומקצתן קריאות להימנע מכניסה למעגל דמים. לאחר חיסול מזכ"ל ועדות ההתנגדות, שאל מוחמד חליל מסלח (פלסטין, 11.3.2012, עמ' 20): "מדוע אחרי כל הניסיונות וגרימת הייסורים, לא הצליחה ההתנגדות לבנות לה הנהגה צבאית משותפת שתעביר מסר חזק ותגרום לישראל לשלם את המחיר על פשעיה?". ברומה לקו זה, פנה כתב אל-ריסאלה, מוחמד בזור, לישראלים לאחר חיסול בכיר חמאס, ואיים: "לא יהיה זה פסח שמח בישראל! לא תיהנו ממצות החג באוויר הצח, במיוחד בקיבוצים בנגב ובערים אשקלון ואשדוד, מפני שאתם פוחדים מהרקטות הבאות מהמערב" (11.4.2011, עמ' 5).

הפרשן הצבאי יוסוף שרקאווי הצטרף אליו וקרא להגביר את המתקפות נגד ישראל. בעיתון פלסטין אף רואיינו בעניין זה תושבים עזתיים, שקראו להגיב על הפצצות צה"ל ולחטוף חיילים. "תושבי ההתנחלויות מעבירים את הלילה שלהם במקלטים", נכתב (10.4.2011, עמ' 21). העיתון ערך משאל רחוב גם לאחר חיסול אל-קייסי (11.3.2012, עמ' 7), ובו אחד התושבים קרא לפלגים להפציץ את ישראל בכל הרקטות שברשותם. תושב אחר הוסיף שישראל מבינה רק את שפת הכוח וכבר טבחה בנשים וילדים בעבר. "דבר לא יעצור את מטוסיה וטיליה פרט להגעה לאזורי המגורים שלהם ותקיפתם", הוא הציע (שם).

גם בעיתונות פתח נשמעו קריאות למאבק מזוין. לאחר חיסול מזכ"ל ועדות ההתנגדות, הדגיש הפובליציסט אוסאמה אל-פרא (אל-חיאית אל-ג'דידה, 10.3.2012): "הגיע הזמן שתנועת פתח תגבש מחדש את מדיניותה כלפי המאבק בישראל". וכך כתב עדלי סאדק במאמר תחת הכותרת "הזכות להגנה עצמית", לאחר החיסול בנדה: "שנה בדיוק לאחר 'עופרת יצוקה', ישראל ממשכה בפשעיה ואין איש שיגיב עליהם [...] זכותנו להקים חוליות להגנה אזרחית שיאבטחו את הרחובות והדרכים בתוך הערים ויהיו מוכנות להיאבק בחיילי הכיבוש שיורים על אבות ובעלים מול ילדיהם ונשותיהם. אין מנוס מתוכנית עבודה שתערוב לזכותנו הטבעית להגנה עצמית" (שם, 27.12.2009, עמ' 18).

באופן דומה נכתב במאמר באל-איאם (האני אל-מסרי, 29.12.2009, עמ' 22) כי יש לשקול מחדש את אופציית ההתנגדות. הפובליציסט מהנד עבר אל-חמיד, מאותו עיתון, נשמע פחות מיליטנטי וקרא למנהיגי פתח להפסיק את התיאום הביטחוני עם ישראל, להיכנס למערכה מדינית לקבלת עצמאות, להציג את מעשי ישראל לפני העולם, להחרים אותה כלכלית, תרבותית ואקדמאית ולהשיב את האחדות. עסאם שאור מפלסטין ניצל את ההזדמנות כדי לצאת נגד אופציית המשא ומתן עם ישראל: "זכותו של העם הפלסטיני לשאול אם נותרו בכלל מילים לדבר על השלום. תהא התשובה אשר תהא, השואל לא יוכל לשמוע אותה, שכן שאגת הטנקים הישראליים בשכם, קול הטיילים בעזה, רעש הדחפורים בירושלים וצעקות השכולים והעשוקים ברחבי פלסטין חזקים מכל קול" (27.12.2009, עמ' 7).

"רצח בדממה": ביקורת על השתיקה הערבית והבין-לאומית
העיתונים מתחו ביקורת על השתיקה הבין-לאומית והערבית נוכח החיסולים והפצירו במדינות העולם להתערב ולסייע. באל-חיאת אל-ג'דידה נקראו מדינות העולם להפסיק את מדיניות האיפה ואיפה, לגנות את ישראל, לשפוט את המבצעים ולספק הגנה בין-לאומית לפלסטינים. באל-ריסאלה נקראה הליגה הערבית להביא להפסקת התקיפות בעזה. אזרח בשם דאוד עבדאללה צוטט בעיתון כמי שהטיל את האחריות למצב על האו"ם ומועצת הביטחון, לאור השתיקה המתמשכת. "האו"ם עומד בחיבוק ידיים ואינו מגן על עם שנתון לדיכוי וכיבוש", הוא אמר. בעיתון התנוססה גם הכותרת "רצח בדממה: האירוע בעזה נעדר מהתקשורת הערבית", ומתחתיה נכתב: "כוחות הכיבוש מנצלים את התעסקות התקשורת הערבית והעולמית באירועים בזירות הערביות לצורך הרג פלסטינים בדממה. שיטוט חטוף בתחנות החדשות מראה את הכיסוי התקשורת המועט של התוקפנות האחרונה על הרצועה" (מוחמד אבו קמר, 11.4.2011, עמ' 2).

בפלסטין פורסמה כתבה תחת הכותרת "לא פחות ממיליון" (יוסף רזקה, 12.3.2012, עמ' 32), ובה נקראו תושבי מדינות ערב להכשיל את מדיניות החיסולים של ישראל באמצעות עמדה משותפת, חזקה ונחרצת. הם התבקשו לקיים הפגנות של מיליון איש נגד מדיניות החיסולים. גם באל-חיאת אל-ג'דידה פורסם מאמר (אוסאמה אל-פרא, 10.3.2012) המגנה את מדינות ערב, שבעקבות אירועיהן הפנימיים אפילו לא התפנו "לעשות את המינימום" ולגנות את התקיפה של צה"ל. כותב המאמר הלין כי שרי החוץ של מדינות ערב כינסו אמנם ועידה, אך עסקו בה במצב בסוריה וכמעט ולא במצב בעזה. באל-קודס כתב פהמי הויד

12.3.2012, עמ' 2) מאמר תחת הכותרת "פלסטין: האם אתם זוכרים?", ובו גינה את העובדה שהתקשורת המצרית מיעטה לסקר את החיסול. גם באל-איאם טען האני חביב כי דעת הקהל העולמית מתמקדת באביב הערבי ופחות במצב בעזה. קריקטורה בעיתון הציגה את הפלסטינים בעזה כמי שקוראים לעזרה ומנגד הדמות המייצגת את העולם הערבי תוהה: "איפה נמצאת עזה?"

קריקטורה נוספת שמגנה את השתיקה הערבית נוכח ההפצצה בעזה פורסמה באל-ריסאלה. היא מציגה טייס קרב ישראלי שמחייך ושר: "ארצות ערב הן ארצות מולדתי, מסוריה ועד סודאן. טיסתי עוברת בשמיהן". בפלסטין פורסם איור ובו אישה פלסטינית הקוראת לעזרה ליד בנה שמת מתקיפה ישראלית. לצדה גבר מבוגר שאומר: "הזדקנו, הזדקנו, ולא ראינו דבר".

שבחים לתנועה ולמדיניותה

באופן טבעי סיקורו של חיסול היה נרחב יותר בעיתון המזוהה עם התנועה שאליה השתייך המחוסל. וכך בעיתונות חמאס היה סיקור נרחב יותר לחיסול תייסיר אבו סנימה מאשר בעיתוני פתח, ואילו לאחר חיסול פעילי פתח בגדה העניקה עיתונות פתח הממוקמת בגדה סיקור נרחב יותר לחיסול מאשר עיתונות חמאס. בחיסול אל-קייסי הסיקור היה דומה יחסית בהיקפו. כל עיתון הפיץ מסרים העולים בקנה אחד עם מדיניות התנועה שעמה הוא מזוהה. למשל, לאחר חיסול בכיר חמאס בעזה ניסו עיתוני התנועה להבהיר כי מצב התנועה והחיים ברצועה לא השתבשו. "במהלך התוקפנות על עזה – החזית הפנימית מוגנת", הובהר באחת הכותרות של אל-ריסאלה (פאיז איוב אל-שיח, 11.4.2011, עמ' 4). בעיתון נכתב: "למרות ההפצצה על רצועת עזה, התושבים העזתים ניהלו את חיי היום יום שלהם כרגיל, בעוד המתנחלים הישראלים נשארו במקלטים וחייהם נעצרו מחשש מטילי ההתנגדות".

בעיתוני פתח הרבו, מנגד, להלל את יושב ראש הרשות, אבו מאזן, על מהלכיו. לאחר חיסול בכיר חמאס, למשל, נכתב כי מועצת הליגה הערבית תתכנס לרון במצב בעזה, לבקשתו. באל-חיאט אל-ג'יידה הוצגה קריאתו של אבו מאזן לפעול להפסקת "הטבח בעזה" (10.4.2011, עמ' 1). כמו כן הובעה תמיכה במדיניות הרשות הפלסטינית המתנגדת לאלימות ולפעולות חמושות. גם לאחר חיסול מזכ"ל ועדות ההתנגדות הובאה בעמוד הראשי של אותו עיתון כותרת שציטטה את הגינוי מטעם הרשות (10.3.2012, עמ' 1). בעיתונות פתח הדגישו את פועלה של הרשות למניעת שפיכות דמים בעזה. בעיתון אל-חיאט אל-ג'יידה נכתב כי אבו מאזן מקיים "מגעים אינטנסיביים לסיום התוקפנות", ובאל-איאם הובהר: "הרשות הפלסטינית פעלה ליצירת קשר עם כל הגורמים

הנוגעים בדבר, הטילה על ישראל את האחריות לתוקפנות וסייעה לעם באמצעות שליחת משלחות רפואיות" (סמיח שביב, 12.3.2012, עמ' 22).

לאחר חיסול פעילי פתח בגדה פורסם באל-חיאת אל-ג'דידה מאמר ברוח שונה, מאת מחמוד אבו אל-היג'א (27.12.2009, עמ' 4), ובו ביקורת על מנהיגי פתח דווקא. הוא גינה את קריאות הגנאי המועטות בגדה המערבית ל"פשע ההתנקשות" לעומת הגינויים הרועשים בעזה לתקיפות צה"ל ברצועה. ביקורת פנימית נוספת נמתחה במאמר של האני אל-מסרי באל-איאם: "פעולת הרצח בשכם מהווה מכה קשה לרשות הפלסטינית, מפני שהיא הראתה את אוזלת ידה מול כוחות הכיבוש ואת אי יכולתה לספק ביטחון [...] הדבר מחליש את הרשות ומציג אותה כמשתפת פעולה נטולת כוח עם ישראל" (29.12.2009, עמ' 22). אל ביקורת זו אפשר לצרף את הקריאות בעיתונות הגדה לשנות את המדיניות ולחזור לאופציית ההתנגדות לישראל.

היחס לפלג היריב: בין הזדהות לניגוח תקשורת

אחרות והזדהות

בכל המקרים שנבחנו קראו העיתונים לפיוס פנים-פלסטיני בטענה כי האחרות הלאומית היא "הדרך שלנו להיאבק בתוקפנות הישראלית". לאחר חיסול בכיר חמאס, כתב אוסאמה אל-פרא טור תחת הכותרת "צעד מתבקש", ובו הבהיר: "התגובה היחידה שיכולה לרסן את התוקפנות ברצועת עזה תמונה בסגירת דף הפלגנות" (אל-חיאת אל-ג'דידה, 10.4.2011, עמ' 11). במאמר אחר נקראו הפלגים להציג עמדה אחידה כלפי העולם, מפני ש"רק כך הוא יגיב" (עאדל עבד אל-רחמן, שם, 10.4.2011, עמ' 27-28). בעיתונות פתח פורסמו גם כתבות על תהלוכת הזדהות של תושבי רמאללה עם תושבי עזה לאחר כל אחד משני החיסולים בעזה.

הזדהות בין הפלגים הורגשה גם לאחר החיסול שבוצע בגדה. באותו יום שבו בוצע החיסול מתו שלושה פלסטינים בתקיפת צה"ל ברצועה. העיתונים יצרו זהות בין המקרים תוך הפניה מאוחדת של אצבע מאשימה כלפי ישראל. "רצח הביטחון והיציבות: שישה שהידים בגדה ובעזה", נכתב בכותרת באל-חיאת אל-ג'דידה (27.12.2009, עמ' 1). גם הכותרת הראשית של אל-איאם (27.12.2009, עמ' 1) התייחסה לשני החיסולים גם יחד: "הכיבוש מוציא להורג שישה אזרחים בשכם ובכית חאנון". פלסטין העזתי בחר לפרסם בעמודו הראשי תמונה מההלוויה בשכם, ולא של ההרוגים בעזה, והדגיש: "אנחנו גוף אחד בעל תחושות אחידות. אנו לא מבדילים בין השלושה שאותם הרגה ישראל בשכם לבין השלושה שנהרגו באותו הזמן ברצועת עזה" (27.12.2009, עמ' 7).

ביקורת

במקביל להזדהות נשמעה גם ביקורת על הפלג היריב, ונטען או נרמז שעליו מוטל חלק מהאשמה בחיסול שבוצע נגד הפעיל המשותף אליו. כך, למשל, האשים מוופק מטר את חמאס בתקיפות צה"ל בעזה, בשל התעקשותה שלא לשמור על רגיעה עם ישראל: "עד מתי ימשיכו מיליוני בני העם הפלסטיני ברצועה לשלם את מחיר קלות הרעת של ההנהגה הצבאית של חמאס וצרות האופקים של הנהגתה המדינית?" (אל-חיאא אל-ג'דידה, 10.4.2011, עמ' 6). ברוח דומה ביקר מאמר המערכת של אל-קודס (12.4.2011) את חמאס על שהעדיפה לבחור בהתנגדות במקום לתמוך בעמדת הרשות המתנגדת לאלמות ולפעולות חמושות. עיתונות פתח הדגישה, לאחר חיסול בכיר חמאס, שהמצב בעזה אינו יציב ועלול להידרדר למלחמה נוספת. באל-חיאא אל-ג'דידה נכתב: "התוקפנות הישראלית נגד הרצועה השיבה את אווירת המלחמה מלפני שנתיים (מבצע 'עופרת יצוקה')". העיתון מתייחס לנזק שגרם המבצע לרצועה. ילד בן 7 הביע חשש מקולות ההפצצה, ומצוין גם כי האזרחים אוגרים אוכל, דלק וציוד למקרה של הסלמה רצינית. בעיתון הובלטו הסכנות, ובהן הפסיכולוגיות, העומדות מאחורי היגררות למלחמה גדולה עם ישראל.

גם לאחר חיסול אל-קייסי ניגחה עיתונות פתח את חמאס. באל-חיאא אל-ג'דידה נכתב: "הבערת המצב בעזה [...] זה מה שמעוניינים בו מנהיגים בעלי השפעה בחמאס בעזה, בתיאום עם ישראל, שרוצה בפילוג פלסטיני". לדברי כותב המאמר, התקיפה של צה"ל סייעה לחמאס בכך שהסיטה את אור הזרקורים מהסכסוך המתנהל בין מנהיגי התנועה וממאמצי הפיוס הפנים-פלסטיני: "האש הישראלית מצילה את ראשה של חמאס [...] על הפלסטינים ברצועת עזה, במיוחד הפלגים החמושים, להבין את המשחק של הנהגת חמאס בעזה ולהיזהר פן עצמותיהם של השהידים הפלסטינים יהיו מדרגות של סולם שבו ישתמשו מנהיגי חמאס כדי לצאת מהבאר העמוקה אליה הופלו על ידי תשוקתם בשליטה" (מוופק מטר, 11.3.2012, עמ' 6).

עלי סאדק (אל-חיאא אל-ג'דידה, 11.3.2012, עמ' 27-28) תהה מדוע חמאס אינה מסבירה את החלטתה שלא להגיב לחיסול ומעדיפה במקום זאת לתקוף מילולית את הרשות הפלסטינית. בידיעה נוספת שפורסמה בעיתון שצוטטה מסוכנות הידיעות "מען", נכתב כי ההתנקשות הביכה את חמאס ואת ממשלתה. במאמר אחר, של יחיא רבאח, נכתב: "המצב בעזה אומלל, ללא אופק" (שם, 12.3.2012, עמ' 5). באופן דומה נטען באל-קודס כי חמאס אינה מצליחה לשלוט על המצב ברצועת עזה ועליה להודות בכישלון שלטונה: "הגיע הזמן שחמאס תודה באי יכולתה להשתלט על העניינים ברצועה, להגן על המולדת ועל האזרח" (12.3.2012, עמ' 18).

ברוח זו פורסמה באל-חיאת אל-ג'דירה קריקטורה המגנה את "דרך ההתנגדות" שבה בוחרים הפלגים בעזה. קריקטורה זו נחלקת לשלושה חלקים: בחלק הראשון מופיעים מנהיגים עזתיים המתכננים פעולת התנגדות. בחלק השני נראה עזתי מטביע את יגונו בטיפה המרה וחושב בעצב: "תחי ההתנגדות". בחלק השלישי נראית אם נושאת בידיה את בנה ההרוג ואומרת כי תושבי עזה הם אלה שמשלמים את "מחירה הגבוה של ההתנגדות".

מנגד, בעיתונות חמאס גינו את התגובות הדלילות בפתח על החיסול. "אפילו אבו מאזן לא הפנה אלינו מילה חיובית", כתב יוסוף רזקה בפלסטין (10.3.2012, עמ' 32). ביקורת של חמאס על פתח הושמעה גם לאחר החיסול של אבו סנימה ברצועה. באל-ריסאלה נמתחה ביקורת על כך שמנהיגי פתח מיהרו להטיל את האחריות לאירועים על חמאס. פרשנים שריאיין העיתון טענו כי אנשי פתח מנצלים את סבל הפלסטינים בעזה לרווחים אישיים. "עמדות אלה מוכיחות שקיימות מטרות משותפות בין ישראל לפתח – החלשת חמאס", נכתב בתגובה על דבריו של דובר פתח כי ירי רקטות לעבר ישראל "מזמין" מתקפה על עזה. הפרשן הפוליטי מואמן בסיסו כינה את הצהרות פתח "פשע לאומי", ואמר כי תקיפת צה"ל משרתת את מזימות פתח (יאסין סאק אללה, אל-ריסאלה, 11.4.2011, עמ' 4).

גם לאחר חיסול פעילי פתח בגדה ניצלו בחמאס את ההזדמנות כדי למתוח ביקורת על פתח, ובמיוחד על דרך המשא ומתן עם ישראל שהיא נוקטת. בעיתונות התנועה רמזו שהחיסול הוא תוצאה של אותה דרך. במאמר של עסאם שאור נכתב: "הגדה המערבית, וליתר דיוק אזורי A, נותרו המשבצת האחרונה שבה עדיין מדברים על שלום. משבצת זו התפוצצה על ידי ידיים ציוניות כאשר צבא הכיבוש התנקש אתמול בבוקר בשלושה שהידים בעיר שכם" (פלסטין, 27.12.2009, עמ' 7). בפלסטין פורסמה גם כתבה ובה קריאה של הזרוע הצבאית של פתח לאבו מאזן להפסיק את התיאום הביטחוני עם ישראל מיידית בשל "פשע הרצח" (27.12.2009, עמ' 2). כן הובאו דבריו של בכיר בחמאס התוקף את התנהלות הרשות ומאשים אותה ב"שותפות לדבר עבירה בטבח בשכם". בכתבה זו הייתה קריאה לרשות "לשוב לשורות העם". פאיו אבו-שמאלה תהה "כיצד גילה המודיעין הישראלי ששלושת ההרוגים הם אלו שהרגו את 'המתנחל היהודי' ומה היו מקורות המידע שלו?". הוא קרא "לנקות את המולדת מהסוכנים עוד לפני המלחמה באויבים" (27.12.2009, עמ' 5). נטען גם כי השקט בגדה הוא רק אשליה.

בעיתונות פתח לא אהבו את תגובות חמאס על האירוע. מאמר של אוסאמה אל-פרא באל-חיאת אל-ג'דירה תקף את חמאס על התבטאויות מנהיגיה לאחר האירוע בשכם. "כהרגלה, הטילה תנועת חמאס על ההנהגה הפלסטינית את

האחריות לפשע שכס", הוא כתב (27.12.2009, עמ' 7). גם מוופק מטר כתב מאמר תוקפני נגד מנהיגי חמאס שאמרו כי הרשות מבצעת תיאום עם ישראל להרג אזרחים פלסטיניים, ועקץ: "אלו שאמרו דברים אלה – ליבם ריק מרחמים [...] האם חיילי הכיבוש לא הרגו באותו היום שלושה אזרחים בעזה? מדוע לא הוזהרתם אזרחים אלה? או שמא תיאום ביניכם לבין הכיבוש גרם לו לגלות היכן האזרחים נמצאים?!" (28.12.2009, עמ' 8).

דיון

הניתוח האיכותני מצביע על שני סוגים של התגייסות בעיתונות הפלסטינית, מעין התגייסות סביב שני דגלים: הראשון הוא התגייסות תקשורתית למען העם הפלסטיני ושאיפתיו לעצמאות, והשני הוא התגייסות למען השקפות התנועה שעמה מזוהה כלי התקשורת. ההתגייסות הכפולה הזאת לא זכתה לבחינה נרחבת ומוצלבת במחקרים קודמים, אשר התמקדו ברובם רק באחד מסוגיה. אשר לסוג ההתגייסות הראשון ובהמשך למחקרים קודמים (אירם ואחרים, 2009; Jamal, 2009; Nimri & Karajeh, 2005), הביעו העיתונים קו תוקפני כלפי ישראל והבליטו את חוסר אנושיותה ואת אחריותה לחיסולים. העיתונים הדגישו את הצורך בהגנה עצמית ולעתים גם קראו לפעולת נקם משותפת. עיתוני חמאס פיזרו איומים והרבו להצהיר כי יש להגיב בעוצמה על החיסולים ולזנוח את דרך המשא ומתן. היו קריאות להפציץ את ישראל ולחטוף חיילים. הם הדגישו כי הישראלים שוהים במקלטים מחשש לטילים של "ההתנגדות". גם עיתוני פתח קראו להגיב, אך בעיקר כאשר מדובר היה בחיסול פעילים משורות התנועה. במקרה זה נקראו מנהיגי פתח לשקול את אופציית המאבק החמוש.

בהמשך לספרות מחקר קודמת (דאג'אני, 2003), הפלסטינים הוצגו בכתבות כקורבנות והוטל אור מיוחד על צערם וסבלם. נטען כי המחוסלים לא ביצעו את המיוחס להם וכי ישראל פוגעת באזרחים לא חמושים וחפים מפשע, ובהם ילדים. עם זאת היו מעט כתבות אישיות על המחוסלים. באשר למינוח שבו בחרו העיתונים להשתמש לתיאור החיסולים, בלטו כינויים כמו "טבח", "פשע מלחמה", "רצח בדם קר" ו"הוצאה להורג". ישראל עצמה כונתה "מפלצת" ו"ישות טרוריסטית", חיילי צה"ל הוצגו כצמאי דם וההרוגים כונו "שהידים". נטען כי ישראל מבצעת "טרור מדינה".

כדי להגביר עוד את הרושם הטרגי של חיסולי צה"ל נעשה שימוש בתצלומים רוויי דם ובתמונות דרמטיות. תמונות רבות צולמו בהלוויות ההרוגים ובזירת החיסול. הן נועדו בעיקר להציג את האירוע כרצח. פורסמו גם תמונות של

ילדים פלסטינים באזורי האירוע, כדי להעביר מסר דומה לעולם ולקרוא לו לפעול כנגד ישראל. נוסף על כך, כשדובר בחיסולים ברצועת עזה פורסמו גם תמונות של שיגורי רקטות לעבר ישראל כדי להראות לעם הפלסטיני שביכולתו להגיב על החיסולים. באותו הקשר הופיעו בעיתונים תמונות של ישראלים רצים מפחד שתיפול באזורם רקטה או שוהים במרחב מוגן. לצד תמונות אלה הופיעו לעתים תמונות של חיילי צה"ל עם כלי נשק, ככל הנראה במטרה להציג את ישראל כישות המונית ותוקפנית, ולהבליט את המשוואה של האויב החזק מול הקורבן החלש, שצדקתו לצדו (מרמור, 2009). גם הקריקטורות בעיתונים ביטאו גישות אנטי־ישראליות. הן הציגו לעתים את התקיפות הישראליות כקלות דעת ופרועות. הן הקריקטורות והן הכתבות והמאמרים מתחו ביקורת על התעלמות העולם מהחיסולים והרבו לבקר את השתיקה הבין־לאומית, במיוחד הערבית, נוכח האירועים.

כפי שהציג מחקרו של שאהין (2011), נראה שהעיתונות הפלסטינית מתגייסת בזמן חיסולים למען האינטרס הלאומי ומציגה תפיסת עולם אנטי־ישראלית. אך המחקר מצביע על תמונה מורכבת יותר של התקשורת הפלסטינית, במיוחד בכל הקשור לסוג השני של ההתגייסות בעיתונות הפלסטינית – למען האינטרסים של התנועה עמה מזוהה העיתון. העיתונים אמנם קראו לפיוס פנים־פלסטיני כדי להציב חזית אחידה נגד ישראל, ובחלק מהעיתונים הובעה אף הזדהות עם הפלג היריב שאנשיו חוסלו, אולם היחס העוין בין התנועות בלט בדפיהם. שורה של ממצאים מעידה על אי־עצמאותה של העיתונות הפלסטינית ועל שליטת הפלגים בה. העיתונים המזוהים עם פתח היללו את התנהלות יושב ראש הרשות וסיקרו בהרחבה את החיסול בגדה, ועיתוני חמאס בחרו להדגיש את חשיבות המאבק המזוין ומיעטו לסקר חיסול זה. בכתבות מעטות בלבד בעיתוני פתח נמתחה ביקורת על הרשות הפלסטינית, בעיקר לאור התיאום הביטחוני עם ישראל, ובעיתונות חמאס נעדרה לחלוטין ביקורת פנימית כגון זאת. ממצאים אלה תואמים את ספרות המחקר העוסקת בנאמנותה של העיתונות הפלסטינית המפלגתית (Jamal, 2005).

במקרים רבים ניצלו התנועות את האירועים כדי לנגח זו את זו. כאשר היה מדובר בחיסולים ברצועת עזה, מיהרו בעיתונות פתח להאשים את חמאס באירועים ולטעון כי אינה מצליחה להשתלט על המצב הלא יציב ועל יתר הפלגים ברצועה. לשם כך רואינו תושבים בעזה שתיארו את החיים המפחידים בה והובא מידע על הכנותיהם למלחמה אפשרית. ביקורת זו נובעת מהיריבות בין התנועות על ההגמוניה בזירה הפלסטינית ומהעובדה שחמאס נישלה את פתח מן השליטה ברצועה ב־2007. פובליציסטים המזוהים עם פתח רמזו שחמאס משלמת על בחירתה בדרך ה"התנגדות" על פני תמיכה בעמדת הרשות, המתנגדת לפעולות

חמושות. מנגד טענו בעיתונות חמאס כי החיים ברצועת עזה מתנהלים כרגיל חרף החיסולים, וכי פתח וישראל פועלות למען מטרה משותפת: החלשת חמאס. כמו כן, בעיתונות חמאס גינו את התגובות המעטות בפתח על החיסולים בעזה. באשר לחיסול בגדה המערבית, ניצלו עיתוני חמאס את ההזדמנות כדי ללגלג על שיתוף הפעולה הביטחוני בין הרשות לישראל, לטעון כי מקורות המידע לחיסול היו משתפי פעולה מהפתח ולמתוח ביקורת על המשא ומתן העקר המתנהל עם ישראל. עיתוני חמאס השתמשו באירוע כדי לטעון גם כי השקט בגדה המערבית הוא אשליה. דוגמאות אלה תואמות את ממצאי המחקרים שתיארו את התקשורת הפלסטינית כמשמיצה (אל-עמרי, 2010; אל-חרוב וקונייס, 2011; Jamal, 2005).

נראה שהעיתונאים הפלסטינים דבקים בנאמנותם הלאומית והתנועתית, ואינם מעריכים במיוחד את זו המקצועית. אפשר להניח כי הם נענים לתכתיבים אנטי-ישראליים עקיפים שמגיעים ממנהיגי התנועה שעמה הם מזוהים ומרגשות אישיים נגד הפלג היריב. בשל השליטה של הפלגים בעיתונים, העיתונאים אינם מספקים סיקור מאוזן ואינם חוקרים את המציאות מנקודת מבט חיצונית – הם מתפקדים כנציגים של הקהילה שבה הם חיים ופועלים.¹

סיכום

מחקר זה בחן את השאלה כיצד מסקרת העיתונות הפלסטינית את חיסולי צה"ל. במסגרת המחקר נבחן הסיקור בעיתונים המזוהים עם הקו המדיני של פתח וחמאס של שלושה מקרים שבהם חוסלו פעילים פלסטיניים לאחר השתלטות חמאס על רצועת עזה. הניתוח הצביע על שתי מגמות בסיקור חיסולי צה"ל: מצד אחד, כלי התקשורת מתגייסים למען ההגנה על האינטרס הלאומי, מטילים את האחריות על ישראל, ממליצים על פיוס פנים-פלסטיני, מפצירים בקהילה הבין-לאומית להתערב וקוראים להגברת המאבק בישראל. ההתגייסות התקשורתית מלווה במינוחים דמוניים של ישראל, בתמונות המבליטות את הסבל הפלסטיני ובטענות על חפותם של המחוסלים. מנגד ניכר כי התקשורת משמיצה ונטולת עצמאות. עיתוני פתח ניצלו את החיסולים ברצועת עזה כדי לטעון שאין ביכולת חמאס להשתלט על המציאות הבלתי יציבה ברצועה, ואילו עיתוני חמאס ניצלו את החיסול בגדה המערבית כדי לצאת נגד התיאום הביטחוני של הרשות עם ישראל ונגד אופציית המשא ומתן. כמו כן, מלבד מקרים מעטים, לא נמצאו סימני ביקורת פנימית של עיתונים המזוהים עם פלג מסוים.

ההתגייסות הכפולה של העיתונים – למען הלאום הפלסטיני שבהתהוות ולמען התנועה שעמה הם מזוהים – מוסקת, אם כן, ממחקר זה. מחקרים קודמים התמקדו לרוב רק באחד מסוגי ההתגייסות. ממצאי המחקר מעידים על חוסר עצמאותה של התקשורת הפלסטינית, על ההצגה הבלתי מאוזנת של הדעות ועל היעדרו של מרחב ציבורי פלסטיני חופשי. תקשורת ביקורתית נתפסת, כך נראה, כבגידה באינטרסים של הלאום הנמצא בהתהוות או של התנועה. העיתונות הפלסטינית אמנם מגוונת, אך השימוש בה ככלי נשק במאבק בין התנועות, ובמקביל במאבק נגד ישראל, גורע מאמינותה ומאיכות תכניה ופוגם ביחסים הפנים-פלסטיניים בתקופה של לאום מתהווה.

עם זאת, שלושת החיסולים שנסקרו במחקר זה בוצעו בנסיבות שונות זו מזו, ולצורך הצגת ממצאים מהימנים יותר ראוי לשלב במחקרים עתידיים גם את הסיקור לו זכו החיסולים בתקשורת הפלסטינית המשודרת, באתרי האינטרנט וברשתות החברתיות. למחקרי העתיד מומלץ להוסיף גם ממד כמותני שיגבה ויעבה את הנתונים האיכותניים, וכן ראיונות עם עיתונאים. יש לחקור גם סיקור של כמה חיסולים שבוצעו לפני 2007 ולהשוותם לממצאי מחקר זה, כדי לבחון אם להשתלטות חמאס על רצועת עזה הייתה השפעה על הסיקור. באופן כללי יותר יש לבחון את הסיקור שמספקת התקשורת הפלסטינית לחיסולים במסגרת מבצעים רחבי היקף ולהשוותו לממצאי מחקר זה. כן יש לבחון חיסולים שבהם נהרגו גם תושבים שאינם מעורבים בטרור. לבסוף, אפשר גם להשוות את הסיקור בתקשורת הישראלית לסיקור בתקשורת הפלסטינית ולבחון אם קיימות בהן מגמות דומות.

הערות

- 1 על המתח השורר בין הזהות הלאומית לזהות המקצועית של העיתונאי, ראו Zandberg & Naiger, 2005

רשימת המקורות

איילון, ע' (2000). תולדות העתונות הערבית. תל אביב: משרד הביטחון.
 אירם, ש', לודבסקי, ע' ונימרי, ר' (2009). לקרוא בין השורות: מדריך ישראלי-פלסטיני לקריאה ביקורתית של תקשורת. ירושלים: מרכז קשב להגנת הדמוקרטיה בישראל
 ויוזמת מפתאח לקידום דיאלוג ודמוקרטיה.

אל-חרוב ח' וקונייס, ג' (עורכים) (2011). התקשורת הפלסטינית והפילוג בין פתח לחמאס. רמאללה: מואטן, המוסד הפלסטיני לבחינת הדמוקרטיה (בערבית).

אל-עמרי, ו' (2010). העיתונות הפלסטינית: שלושה פטישים וסדן. רמאללה: מרכז רמאללה למחקרי זכויות האדם (בערבית).

בלום-קולקה, ש', קמפף, ז' וליבס, ת' (2003). לראיין את האויב? ראינות עם פלסטינים בתקופת אינתיפאדת אל-אקצה. בתוך: י' שלזינגר ומ' מונצ'יק (עורכים), למ"ד לאיל"ש: קובץ מחקרים במלאות שלושים שנה לאגודה הישראלית לבלשנות שימושית (עמ' 61-77). ירושלים: צבעונים.

ג'דה, ו' (2006). יחסה של העיתונות הפלסטינית היומית לתופעת פעולות ההתאבדות: 1996-2003. עבודת גמר לשם קבלת התואר "מוסמך", אוניברסיטת בר אילן, רמת גן.

דאג'אני, מ"ס (2003). הסיקור התקשורתי של האינתיפאדה. בתוך: ד' אפרתי ור' נץ (עורכים), התקשורת הפלסטינית: תקציר דיונים (עמ' 37-47). תל אביב: מרכז תמי שטינמן למחקרי שלום, אוניברסיטת תל-אביב.

דור, ד' (2001). עיתונות תחת השפעה. תל אביב: כבל.

ח'טיב, נ' (2003). מבנה התקשורת הפלסטינית. בתוך: ד' אפרתי ור' נץ (עורכים), התקשורת הפלסטינית: תקציר דיונים, התכנית ללימודים פלסטיניים (עמ' 5-16). תל אביב: מרכז תמי שטינמן למחקרי שלום, אוניברסיטת תל-אביב.

חמדאן, מ' (2012). תפקיד התקשורת הפלסטינית בחיזוק הפילוג: ערוצי הטלוויזיה פלסטיין ואל-אקצא כמודל. רמאללה: המרכז הפלסטיני לפיתוח ולחופש העיתונות "מדא" (בערבית).

יפה, א' (2006). הסיכול הממוקד – סיכוי וסיכון. נתיב, 2(109), 55-58.

לביא-דינור, ע' וקרניאל, י' (2009). הזכות לדעת מול הצורך בנחמה: עיתונאים ורופאים בין פרופסיונליות לפטריוטיזם: סיקור מחלתו של ראש הממשלה אריאל שרון בעיתונות הכתובה בישראל. מסגרות מדיה, 3, 83-123.

ליבס, ת' וקמפף, ז' (2007). שחור, לבן וגוונים של אפור: פלסטינים בתקשורת באינתיפאדה השנייה. מסגרות מדיה, 1, 1-26.

מרמור, נ' (2009). שפתה התקשורתית של חמאס כתנועת שלטון: ינואר 2006-יוני 2007. עבודת גמר לשם קבלת התואר "מוסמך", החוג ללימודי האסלאם והמזרח התיכון, האוניברסיטה העברית, ירושלים.

קרמניצר, מ' (2005). האם הכול כשר בהתמודדות עם הטרור? על מדיניות ההריגה המונעת (הסיכול הממוקד) של ישראל ביו"ש ובעזה. ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה.

קרן, נ' (2010). עיתון ושלטון ברשות הפלסטינית: המשטר והעיתונות בשנה הראשונה של הרשות – המקרה של אל-חיאת אל-ג'דירה. תל-אביב: מרכז משה דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה, אוניברסיטת תל-אביב.

שאהין, ח' (2011). הפילוג ועיתונות חמאס בעזה. "פלסטיין" ו"אל-רסאלה" כמודל. בתוך ח' אל-חרוב וג' קניץ (עורכים), התקשורת הפלסטינית והפילוג בין פתח לחמאס (עמ' 67-99). רמאללה: מואטן, המוסד הפלסטיני לבחינת הדמוקרטיה (בערבית).

- Abu Tu'aimeh, N. (2008). The Palestinian media and security sector oversight. In K. Abu Aker, I. Abu Khalaf, M. Arouri, R. Friedrich, R. Kaufmann, J. Loetscher, A. Luethold & N. Masson (eds.), *The Palestinian Media and Security Sector Governance* (pp. 15-17). Ramallah: Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF) & Amin Media Network.
- Ackerman, S. (2001). Al-Aqsa Intifada and the U.S. Media. *Journal of Palestine Studies*, 30(2), 61-74.
- Alimi, E. (2007). Discursive contention: Palestinian media discourse and the inception of the "First" Intifada. *Harvard International Journal of Press and Politics*, 12(4), 71-91.
- Aqtash, N. A. (2010). Credibility of Palestinian media as a source of information for opinion leaders. *Journal of Arab & Muslim Media Research*, 3(1-2), 121-136.
- Bishara, A. (2010). New media and political change in the occupied Palestinian territories: Assembling media worlds and cultivating networks of care. *Middle East Journal of Culture and Communication*, 3, 63-81.
- Brody, A. R. (1991). *Assessing the President: The Media, Elite Opinion and Public Support*. Stanford: Stanford University Press.
- Cohen, A. A. & Wolfsfeld, G. (Eds.) (1993). *Framing the Intifada: People and media*. Norwood, NJ: Albex.
- David, S. R. (2002). Fatal Choices: Israel's Policy of Targeted Killing. *Mideast Security and Policy Studies*, 51, 1-25.
- Dor, D. (2004). *Intifada hits the headlines: How the Israeli press misreported the outburst of the second Palestinian uprising*. Bloomington: Indiana University Press.

- Gross, E. (2001). Thwarting Terrorist Acts by Attacking the Perpetrators or their Commanders as an Act of Self-Defense: Human Rights Versus the State's Duty to Protect its Citizens. *Temple International & Comparative Law Journal*, 15, 195-246.
- Hallin, D. & Mancini, P. (2004). *Comparing media systems: Three models of media and politics*. New York: Cambridge University Press.
- Ismail, A. (2008). Mission statehood: Portraits of the second Palestinian intifada in US news. *Media, Media, War & Conflict*, 1(2), 177-201.
- Jamal, A. (2005). *Media politics and democracy in Palestine: Political culture, pluralism, and the Palestinian Authority*. Brighton, Portland: Sussex Academic Press.
- Kampf, Z. (2006). Blood on their hands: The story of a photograph in the Israeli National discourse. *Semiotica*, 162, 263-286.
- Khalaf, K. (2009). *The role of the partisan press in disseminating rumors and its impact on political development in the West Bank and Gaza strip*. MA thesis, Nablus, al-Najah National University.
- Korn, A. (2004). Reporting Palestinian casualties in the Israeli Press: the case of *Haaretz* and the Intifada. *Journalism Studies*, 5(2), 247-262.
- Liebes, T. & First, A. (2003). Framing the Palestinian Israeli Conflict. In P. Norris, Kern, M. & Just, M. (eds.). *Framing Terrorism: The News Media, the government and the Public* (pp. 59-74). New York and London: Routledge.
- Mohsen, S. (2008). Challenges to Palestinian media independence. In *The Palestinian media and security sector governance* (pp. 19-21). Ramallah: Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF) & Amin Media Network.
- Najjar, O. A. (2010). Othering the self: Palestinians narrating the war on Gaza in the social media. *Journal of Middle East Media (JMME)*, 6(1), 1-30.
- Nimri, R. & Karajeh, A. (2009). *The first day between "Cast Lead" and "Oil Spot"*. Ramallah: MIFTAH, Media Monitoring Unit.
- Nossek, H. & Rinnawi, K. (2003). Censorship and Freedom of the Press under Changing Political Regimes: Palestinian Media from Israeli Occupation to the Palestinian Authority. *Gazette*, 65(2), 183-202.

- Primoratz, I. (2002/3). *State Terrorism and Counterterrorism*. Melbourne: Centre for Applied Philosophy and Public Ethics, University of Melbourne, Victoria.
- Quneis, J. (2008). The Palestinian media and security sector legislation. In K. Abu Aker, I. Abu Khalaf, M. Aroui, R. Friedrich, R. Kaufmann, J. Loetscher, A. Luethold & N. Masson (eds.), *The Palestinian media and security sector governance* (pp. 11-14). Ramallah: Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF) & Amin Media Network.
- Ramraj, V.V., Hor, M.Y.M & Roach, K. (Eds.) (2005). *Global anti-terrorism law and policy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rugh, A. W. (2004). *Arab mass media: Newspapers, radio and television in Arab politics*. Westport, CT and London: Praeger.
- Sahliyah, E. (1986). *In Search of leadership: West bank politics since 1967*. Washington, D.C.: Brookings Institution.
- Schanzer, J. (2003). The challenge of Hamas to Fatah. *Middle East Quarterly*, 10(2), 29-38.
- Schleifer, R. (2006). *Psychological warfare in the Intifada: Israeli and Palestinian media politics and military strategies*. Brighton: Sussex Academic Press.
- Wolfsfeld, G., Frosh, P. & Awabdy, M. (2008). Covering death in conflicts: Coverage of the Second Intifada on Israeli and Palestinian television. *Journal of Peace Research*, 45, 401-417.
- Zandberg, E. & Naiger, M. (2005). Between the nation and the profession: Journalists as members of contradicting communities. *Media, Culture and Society*, 27(1), 131-141.

עיתונים וכתבות

העיתונים בערבית: אל-חיאת אל-ג'דידה, אל-איאם, אל-קודס, אל-ריסאלה ופלסטין, בתאריכים 27-29.12.2009, 10-12.4.2011, 10-12.3.2012, דבורי, נ' (26.12.2009). גרודי חללי אל-אקצא: נגיב בעוצמה על פעולת צה"ל. *Mako*, נדלה ביום 3.9.2012 מתוך: <http://www.mako.co.il/news-military/security/Article-16841cdbe99c521004.htm>

הלר, א' (9.4.2011). בכיר המאס שחוסל בעזה היה מעורב בחטיפת גלעד שליט. *Nana10*,
נדלה ביום 18.9.2012 מתוך: <http://news.nana10.co.il/Article/?ArticleID=793882>.
זיתון י' ולוי, א' (9.3.2012). מזכ"ל ועדות ההתנגדות העממית חוסל בעזה. *ynet*, נדלה
ביום 5.9.2012 מתוך: <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4200645,00.html>.